

Archeometria

Üvegek, festékek, habarcsok, biológiai anyagok archeometriája

– általános áttekintés; régészeti vonatkozások, nyersanyagok; üveggyártás; vizsgálati módszerek, gyártási technológia és hely azonosítási lehetőségei

Fémek archeometriája

– régészeti vonatkozások, általános áttekintés; legfontosabb fémek, ötvözetek; nyersanyagok, salakok; a proveniencia azonosítási lehetőségei, korlátai, vizsgálati módszerek

T. Biró K., Archeometria...
2019.04.26 ELTE

Archeometriai óravázlat - 2016.04.26. ELTE - T. Biró K. MNM

**További, archeometriai
módszerekkel vizsgálható régészeti
leletek**

Üvegek, festékek, habarcsok, biológiai anyagok archeometriája

– általános áttekintés; régészeti vonatkozások, nyersanyagok; üveggyártás; vizsgálati módszerek, gyártási technológia és hely azonosítási lehetőségei

T. Biró K., Archeometria...
2019.04.26 ELTE

Fémek
Öntőformák
Salak
Üveg
Festék
Habarc
Drágakövek
Márvány
Biológiai anyagok

és még sokan, mások...

T. Biró K., Archeometria...
2019.04.26 ELTE

Üveg

- természetes üvegek
- mesterséges üvegek
  - őskor
  - klasszikus antikvitás
  - római üvegek
  - másodlagos felhasználás: üvegyöngyök
  - középkor üvegművesség
  - modern üveg

kelta karperec

Szekszárd, IV. sz.

T. Biró K., Archeometria...
2019.04.26 ELTE

Festék

- ásványi (föld-) festékek
- szerves anyagok
- kompozit, mesterséges anyagok

T. Biró K., Archeometria...
2019.04.26 ELTE

Habarc

- kötőanyag, kő és téglá építmények

Khirokitia (Ciprus)
prekerámikus neolitikum
(i.e. VII Ée)

T. Biró K., Archeometria...
2019.04.26 ELTE

Habarcs

- kötőanyag, kő és téglá építmények

T. Biró K., Archeometria...
2019.04.26 ELTE

Habarcs

Archeometriai Műhely 2007/3.

49

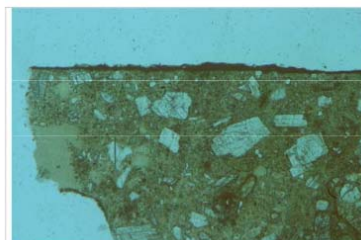
ÉPÍTŐ ÉS DÍSZÍTŐ KÖVEK MEGÓVÁSA ÉS KONZERVÁLÁSA EREDETI KÖRNYEZETBEN. ELŐZETES EREDMÉNYEK A NAGYHARSÁNYI RÓMAI VILLA MŰEMLÉKI KÖZETTANI KUTATÁSÁBÓL

(Preservation and conservation of building and decorative stones from excavation context.
Preliminary results on the Roman villa from Nagyharsány)

ANNA RUGGERI

A római habarcsban azonosított ásványi fázisok (XRD)

Kvarc	SiO_2
Kalcit	$\text{Ca}(\text{CO}_3)$
Mikroklin	KAlSi_3O_8
Albit, rendezett	$\text{NaAlSi}_3\text{O}_8$
Muszkovit	$(\text{K},\text{Na})(\text{Al},\text{Mg},\text{Fe})_2(\text{Si}_3, \text{Al}_3)\text{O}_{10}(\text{OH})_2$
Klinoklór, vaaban gazdag	$(\text{Mg},\text{Fe})_2(\text{Si},\text{Al})_4\text{O}_{10}(\text{OH})_2$
Dolomit	$\text{CaMg}(\text{CO}_3)_2$

T. Biró K., Archeome...
2019.04.26 ELTI

1. ábra - Habarcsréteg mikroszkópos képe, festett faltörédekről, durva kalcit kristályokkal. 20x //N.

Biológiai anyagok vizsgálata az archeometriában

"Low-tech" (szaktudás!)

"High-tech" (DNS, DNA, aminosav, zsírsav meghatározások)

Köztes terület (egyszerűbb szerves kémiai analitikai technikák: mikromaradványok mikroszkópos azonosítása, IRS, kromatográfia,

Forrásérték: Mintavétel, begyűjtés - iszapolás
? megőrzés

T. Biró K., Archeometria...
2019.04.26 ELTE

Biológiai anyagok vizsgálata az archeometriában

Értelmezés: közvetlen, közvetett információk

- ember

- flóra

- fauna

=====

kor (abszolút, életkor) határozás

(ős)környezet

életmód

táplálkozás

tevékenységi területek

gazdálkodás

migráció

rokonsági viszonyok

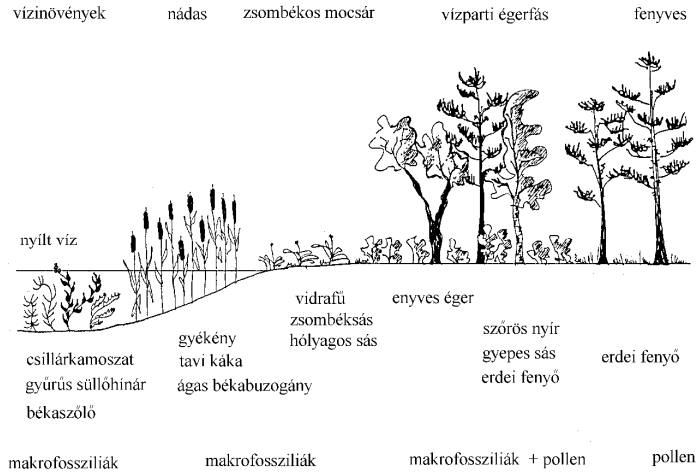
"kis színes", pl. rágógumi

T. Biró K., Archeometria...
2019.04.26 ELTE

Biológiai anyagok vizsgálata az archeometriában

MNM Régészeti
Kiállítás vezető

A növényzet egy lehetséges rekonstrukciója a növénymaradványok és a virágpór alapján: vízparti környezet a késő jégkorszak idején

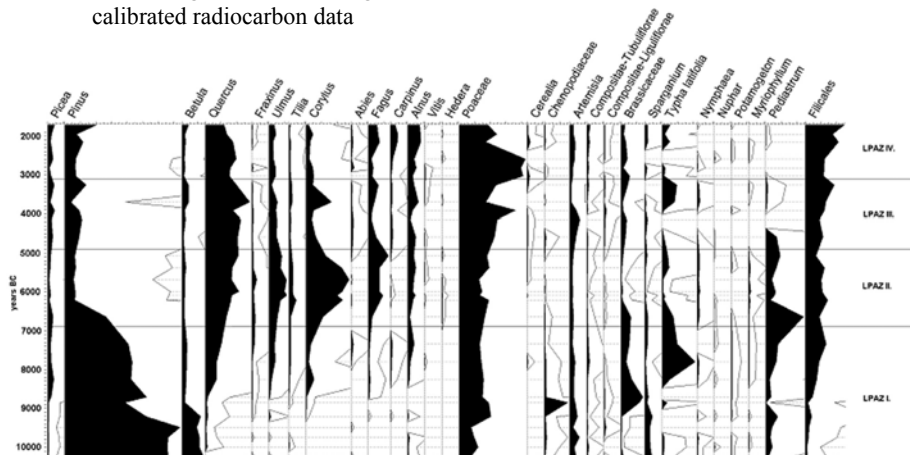

2019.04.20 ELTE

Biológiai anyagok vizsgálata az archeometriában

Quebec ISA
Medzihradsky et al.

Vörs-Máriaasszonysziget
Pollen diagram of the area against
calibrated radiocarbon data

Biológiai anyagok vizsgálata az archeometriában

Quebec ISA

Medzihradszky et al.

Vörs-Máriaasszonysziget
Pollen diagram of the area against
calibrated radiocarbon data

T. Biró K., Archeometria...
2019.04.26 ELTE

Biológiai anyagok vizsgálata az archeometriában

MNM Régészeti
Kiállítás vezető

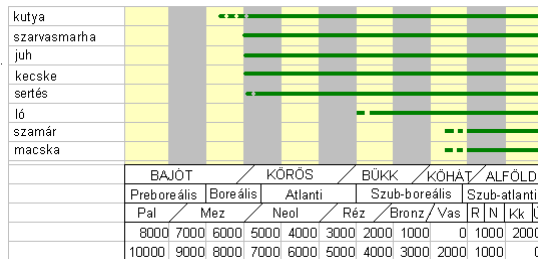
A vadállat-állomány
változása a jégkorszak idején

	GÜNZ	G/M	MINDEL	M/R	RISS	RAW	WURM	HOLOCÉN
Makákó	■							
Teve	■							
Háromujjú ősló	■							
Tapír	■							
Mastodon	■							
Viziló	■							
Híenakutya	■							
Kardfogú tigris	■							
Vadjuh	■							
Vadszamar	■							X
Sakál	■							
Vadkutya	■							
Dümszarvas	■							
Óriás gímszarvas	■							
Bartlangi medve	■							
Óz	■							
Párduc	■							
Óstulok	■							
Vadlisztnó	■							
Órszarvó	■							
Óselefünt	■							
Jávorszarvas	■							X
Farkas	■							
Róka	■							
Húz	■							
Híóna	■							
Barna medve	■							
Szarvas	■							
Vadló	■							X
Rózsomák	■							
Rénszarvas	■							
Emler	■							
Vadmacska	■							
Oroszlán	■							X
Borz	■							
Bölcény	■							
Pézsmatulok	■							
Vidra	■							
Zerge	■							X
Vadkecske	■							?
Sarki róka	■							

T. Biró K.,
2019.04.26 ELTE

Biológiai anyagok vizsgálata az archeometriában

MNM Régészeti Kiállítás vezető

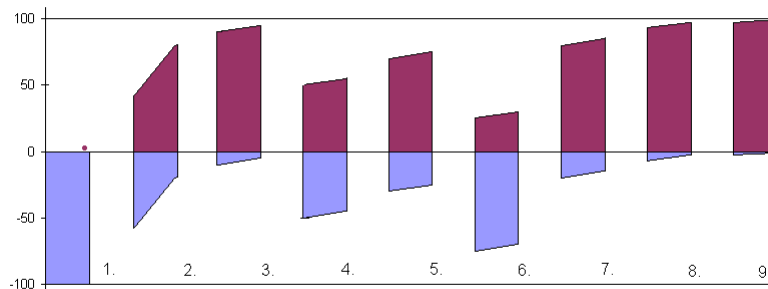
A háziállatok megjelenése a régészeti állatsont anyag alapján

T. Biró K., Archeometria...
2019.04.26 ELTE

Biológiai anyagok vizsgálata az archeometriában

MNM Régészeti Kiállítás vezető

Háziállatok (%)

Vadászott állatok (%)

Vadállat / háziállat arány a régészeti lelőhelyek állatsont anyagában
 Jelkules: 1. mezolitikum, 2-6. neolitikum: 2. Körös kultúra, 3. Alföldi Vonaldíszes Kerámia kultúrája, 4. Lengyeli kultúra, 5. Tiszai kultúra, 6. Herpály kultúra, 7. réz- és bronzkor, 8. vas- és római korban, 9. népvándorlás kor

2019.04.26 ELTE

Irodalom:

Kreiter Attila--Pető Ákos--Tugya Beáta szerk.,

Környezet – Ember – Kultúra. A természettudományok és a régészet párbeszéde / Environment – Human – Culture.

Dialogue between applied sciences and archaeology Magyar

Nemzeti Múzeum Nemzeti Örökségvédelmi Központ

Budapest 2012 1-423

AM archeozoológiai különszámok: 2013/3-4

T. Biró K., Archeometria...
2019.04.26 ELTE

Archeometria

Fémek archeometriája

– régészeti vonatkozások, általános áttekintés;
**legfontosabb fémek, ötvözetek; nyersanyagok,
salakok; a proveniencia azonosítási lehetőségei,
korlátai, vizsgálati módszerek**

**Archeometriai és kapcsolódó adatbázisok,
gyűjtemények (Litotéka, Történeti kőbányák,
Schafarzik gyűjtemény, Miss Marble, CERAMIS)**

T. Biró K., Archeometria...
2019.04.26 ELTE

**További, archeometriai
módszerekkel vizsgálható régészeti
leletek - fémek**

T. Biró K., Archeometria...
2019.04.26 ELTE

Fémek
Öntőformák
Salak
Üveg
Festék
Habarc
Drágakövek
Márvány
Biológiai anyagok

és még sokan, mások...

T. Biró K., Archeometria...
2019.04.26 ELTE

Fémek

Előny : többször felhasználható, alakítható
Társadalmi jelentőség: presztizs, értékmérő

Technológia: először terméselemek - kalapálás,
hevítés

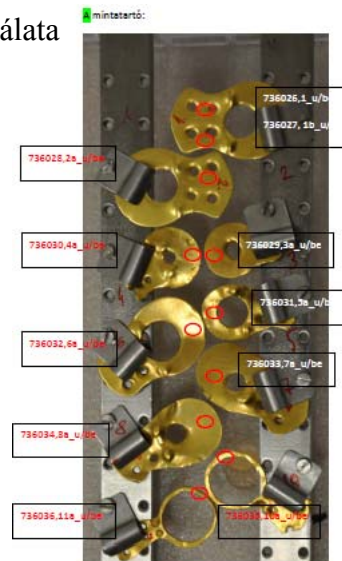
Először: ékszerek, rézgyöngyök Deh Luran (Irán)
IX ée. Kr.előtt

T. Biró K., Archeometria...
2019.04.26 ELTE

Újkőkorbán ismert: réz, arany - pl. **Várnai
temető aranyelelei**

Magyarországi rézkori aranyak vizsgálata
(Debrecen)

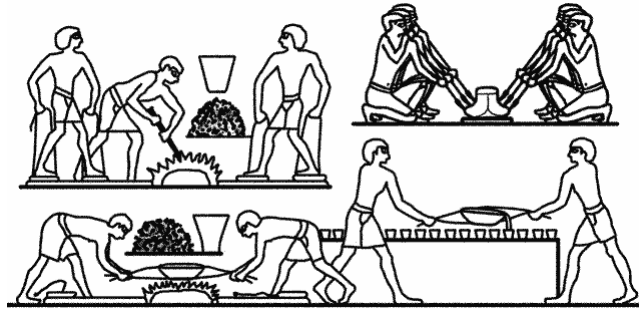

T. Biró K., Archeometria...
2019.04.26 ELTE

Ingot - (rész) értékmérő, félkésztermék (Kréta)

Korai rézművesek egyiptomi freskón

T. Biró K., Archeometria...
2019.04.26 ELTE

Magyarországon legkorábbi fémleletek (réz):
Almásneszmély, zselizi kultúra (középső neolitikum vége)
Tiszai, Lengyeli kultúra: több helyen is ismert rézleletek,
főként ékszer (gyöngy, tű, gyűrű), pl. Zengővárkony,
Aszód, Herpály

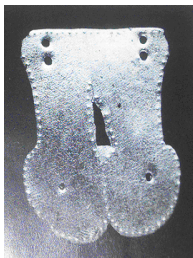
Lapított végű réz tű
(Tiszapolgár-Basatanya)

T. Biró K., Archeometria...
2019.04.26 ELTE

Nyersanyagforrások: korai rézbányák Európában
pl. Rudna Glava (Szerbia), Aibunar (Bulgária): VI. ée.
Kr. előtt
Arany: elsősorban mosott arany

Ezüst: viszonylag későn és kevés -
Magyarországon rézkor végén
(Tiszaluc)

Korai öntőforma (Tiszaluc)

T. Biró K., Archeometria...
2019.04.26 ELTE

Rudna Glava (Szerbia)
http://www.muzej-mpek.org.yu/e_rglava.htm

2019.04.26 ELTE

Rudna Glava (Szerbia)

Rézkor: önálló rézkor Európában - ott, ahol az
eszközök készülnek ötvözetlen rézből - balta,
lapos véső, csákány: jellegzetes rézkori formák
pl. Kárpát-medence, Spanyolország, Írország
Magyarországi önálló rézkor felismerése:
Pulszky Ferenc, (1883), A rézkor
Magyarországon

2019.04.26 ELTE

Fémeszközök az őskorban: korhatározó szerep,
tipológiai rendszerek

pl. Reinecke-féle klasszikus tipológia Közép-
Európára

T. Biró K., Archeometria...
2019.04.26 ELTE

Bronzok: első ötvözetek (arzén, ón, antimon)

Érd

T. Biró K., Archeometria...
2019.04.26 ELTE

Magyarországon: Mozsolics Amália munkássága,
alapmonográfiák:

Bronzefunde des Karpatenbeckens
(Depotfundhorizonte von Hajdúsámson
und Kosziderpadlás) Budapest, 1967

Mozsolics, A.: Bronze- und Goldfunde
des Karpatenbeckens. Depotfund-
horizonte von Forró und Ópályi,
Budapest. 1973

Mozsolics, Bronzefunde aus Ungarn.
Depotfundhorizonte von Aranyos, Kurd
und Gyermely, Budapest 1985

T. Biró K., Archeometria...
2019.04.26 ELTE

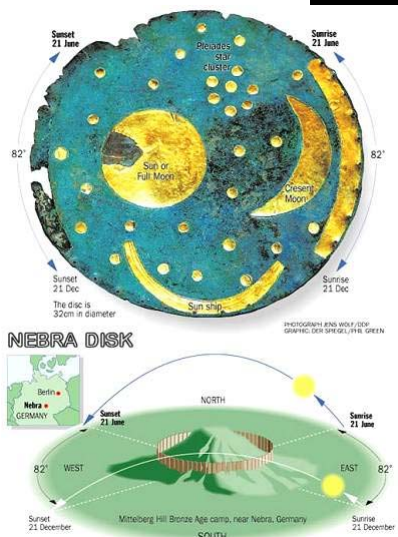
Eredet meghatározás: korai fémek esetében
reményteli
Junghans-Sangmeister OES 1960-as évek,
európai méretű projekt

Újrafelhasználás - raktárleletek bizonyítják
lehet kincs és/vagy nyersanyag

T. Biró K., Archeom...
2019.04.26 ELTE

Nebrai lelet

Természetes ötvözetek (pl. arzén-bronz),
korabronzkor

Tudatos ötvözetek: javabronzkor (minőség
szabályozás)

Bronz: réz + ón, antimon, arzén

Sárgaréz: réz + zink (csak késői
alkalmazás, főként dekoratív)

Bronzkori/koravaskori fémvizsgálatok: Szabó

Géza

Ólom: Római kor
(vízvezeték,
fogadalmi tábla stb)

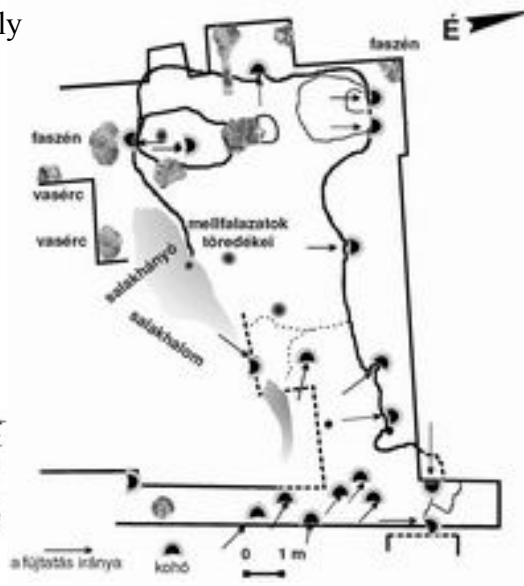
2019.04.26 ELTE

Vasolvasztás: 1000° feletti hőmérséklet
Vas: legkorábban Kisászsiában (XII. sz. i.e.,
Anatólia)
Magyarországon: kelták (i.e. V. sz-tól)

Ércek feldolgozása, kohók
Gyepvasérc, vaskohók:
Gömöri János foglalkozik velük
(népvándorláskor)
Korai vasleletek: Czajlik Z.
Somogyfajsz, bemutatóhely

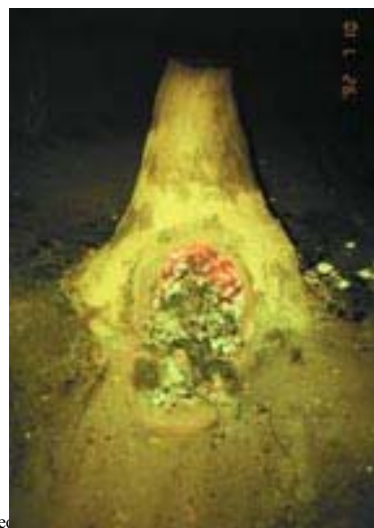
T. Biró K., Archeometria...
2019.04.26 ELTE

Somogyfajsz, bemutatóhely

T. Biró K., Archeometria...
2019.04.26 ELTE

Somogyfajsz, bemutatóhely

Arche...
2019.04.26 ELTE

Fémvizsgálatok a történelmi korokban:
pl. numizmatika - pénzek nemesfém-tartalma,
pénzláb, hamisítás, infláció (Bakos M., Gegus E.
Adott tárgycsoportok vizsgálata pl Kasztovszky-
Vaday, fibulák (PGAA): összetétel korra
jellemzően változ(hat)
Avarkori fémek vizsgálata: Költő L.

T. Biró K., Archeometria...
2019.04.26 ELTE

Vizsgálati módszerek:

- ércmikroszkópia
- pásztázó elektronmikroszkópia/mikropróba
- geokémiai vizsgálatok
  - főalkotók pl. bronz típusa
  - aranytárgyak finomsága
- izotópvizsgálatok
  - ólom izotópok (proveniencia)

T. Biró K., Archeometria...
2019.04.26 ELTE

irodalom:

Tartalom / Contents

Archeometriai Műhely / Archaeometry Workshop No. 2011/4.

Cikkek / Articles

Archeometria és Kognitív régészeti Konferencia, Miskolc 2011.05.16-17
 Miskolci Akadémiai Bizottság, Miskolci Egyetem és az Archeometriai Műhely szervezésében (II)
 Archaeometry and Cognitive Archaeology, Miskolc 16-17.05.2011
 Conference organised by the Miskolc Committee of the HAS, the Miskolc University and the Archaeometry
 Workshop of the Hungarian Archaeological and Art Historical Society (II)

Csedreki László & Dani János	: A Hencidai rézkori aranykincsen végzett PIXE vizsgálatok tanulságai / Experiences of the PIXE Analyses Performed on the Copper Age Gold Treasure of Hencida	285–292
Barkóczy Péter, Kovács Árpád, P. Fischl Klára	: Réz és bronz leletek metallográfiai és metallurgiai vizsgálatai / Metallographical and Metallurgical Investigation of Prehistoric Copper and Bronze Finds	293–304
Sánta Gábor	: Koszideri és halomsíros bronztárgyak komplex vizsgálata – Összetétel, fizisok és korróziós felületek / Complex Study of Bronze Objects from Koszider and Tumulus Period –Composition, Phases And Corosion	305–320
Thiele Ádám, Lengyel Boglárka, Mráv Zsolt	: Római kocsi vasalkatrészeinek archeometriai vizsgálata / Archaeometrical Analyses of Iron Parts of a Roman-Age Carriage	321–328
Soós Eszter	: Császárkori ipari (?) tevékenység nyomai a Hernád völgyében / Signs of Roman Age Industry in the Hernád-Valley	329–336
Török Béla, Kovács Árpád	: Kora középkori gepida kard archeometallurgiai vizsgálata / Archeometallurgical investigations of an Early Medieval Gepidic sword	337–344
Thiele Ádám & Török Béla	: Vastermelés, vaskihozatal és a kohósított gyezvsárcék minimálisan szükséges vastartalma az avar és Árpád-kori vasbucakohászatban / Iron production, iron yield and the minimal iron content of bog iron ores	345–350

irodalom:

Tartalom / Contents

Archeometriai Műhely / Archaeometry Workshop No. 2012/2.

Cikkek / Articles

„Az archeometallurgia aktuális kérdései – Fémek és kőszelvények: az archeometallurgia aktuális kérdései Közép-Európában a 21. század kezdetén” (Archeometriai Műhely MNM, Budapest 2011.11.23) / From the program of the Archaeometry Workshop on „Actual problems of Archeometallurgy”

Kiss Viktória	: Arany, réz és bronztárgyak kutatása a középső bronzkorig – az archeometallurgia aktuális kérdései / The study of gold, copper and bronze artefacts until the Middle Bronze Age – current questions of archeometallurgy	61-74
Szabó Géza	: A Kárpát-medencei archeometallurgiai kutatások eredményei, aktuális kérdései a 21. század elején, különös tekintettel a bronz- és vasgyártás társadalmi háttérének változásaira / Recent advances and new questions of archeometallurgical research in the Carpathian Basin at the beginning of the 21st century, with special emphasis on the change in the social background of bronze and iron artefacts	75-96
Czajlik Zoltán	: A fémgyártások őskori kohósításiának nyomai a Kárpát-medencében / Traces of prehistoric smelting workshops in the Carpathian Basin	97-104
Shalay, S., Kovács, T., T. Biró, K.	: Investigation of early copper-based alloys from the collection of the Hungarian National Museum / Kora rézotvözetek vizsgálata a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményéből	105-116
Müller Róbert	: Későbronzkori arany szalaggal díszített textilök / Spätbronzezeitliche, mit Goldbändern verzierte Textilien / Late Bronze Age textiles ornamented with gold band	117-122

T. Biró K., Archeometria...
 2019.04.26 ELTE